

SZKODLIWOŚĆ CYBERPRZEMOCY W OCENIE MŁODZIEŻY

KRZYSZTOF NOWAKOWSKI

Akademia Ignatianum w Krakowie

Wprowadzenie

Agresja elektroniczna i cyberprzemoc należą do zjawisk uznawanych za jedno z najbardziej niepokojących wśród współczesnej młodzieży. W doniesieniach medialnych co jakiś czas pojawiają się opisy brutalnej przemocy rówieśniczej z wykorzystaniem nowoczesnych środków komunikacyjnych. Wśród praktyków zajmujących się profilaktyką szkolną również obecny jest pogląd o nasileniu się w grupie adolescentów zachowań agresywnych charakteryzujących się użyciem sieci internetowej w celu krzywdzenia innych osób. Badania dotyczące cyberprzemocy u nastolatków wskazują na stosunkowo duży zasięg występowania tego zjawiska w tej kategorii wiekowej, choć podawane dane cechuje duża rozpiętość co do procentowego wskaźnika młodych osób przyznających się zarówno do stosowania agresji elektronicznej, jak i stania się jej ofiarą.

Zróżnicowanie danych dotyczących rozpowszechnienia zjawiska agresji elektronicznej wśród młodzieży wydaje się wynikać bezpośrednio z zastosowanej metodologii badań, przyjętych wskaźników, sposobu pomiaru, doboru próby badawczej oraz przede wszystkim przyjętego sposobu definiowania podstawowych pojęć takich jak agresja elektronicz-

na czy cyberprzemoc. W literaturze przedmiotu istnieje wiele sposobów ujmowania obydwu terminów, czasem są one stosowane zamiennie, a badacze posługują się odmiennymi kryteriami definicyjnymi. W licznych opracowaniach agresja elektroniczna traktowana jest jako pojęcie szersze w stosunku do cyberprzemocy. Za agresję elektroniczną uznawane będą zatem takie zachowania, które: a) można określić jako agresywne (niezależnie od postaci i formy przejawianej agresji); b) są realizowane z wykorzystaniem nowoczesnych technologii komunikacyjnych (głównie Internetu) będących ich nośnikami (David-Ferdon, Feldman, 2007).

Z kolei cyberprzemoc najczęściej rozumiana bywa jako podtyp agresji elektronicznej, w której narzędzia elektroniczne i Internet używane są do celowego, wrogiego i powtarzającego się krzywdzenia innych (Wojtasik, 2009). W kontekście cyberprzemocy występującej w środowisku młodzieży używane jest również określenie *cyberbullying* (zob. Dooley, Pyżalski, Cross, 2009). Według Jacka Pyżalskiego (2012) cyberbullying należy traktować jako elektroniczną postać uporczywej przemocy rówieśniczej – *bullyingu*. Tym, co odróżnia przemoc występującą na korytarzu szkolnym od dręczenia za pomocą Internetu lub telefonu komórkowego, jest pośrednia for-

ma interakcji pomiędzy sprawcą a ofiarą. Do cech charakterystycznych cyberbullyingu należą: nierównowaga sił w relacji sprawca–ofiara (nie wynikająca z siły fizycznej, ale oparta bardziej na popularności wśród rówieśników pozycji zajmowanej w grupie rówieśniczej czy też sprawności w posługiwaniu się tą formą komunikacji), powtarzalność aktów przemocy (związana z trwałością, kopiowalnością i łatwym dostępem do materiałów umieszczanych w Internecie), intencja skrzywdzenia drugiej osoby oraz znajomość krzywdzącego i krzywdzonego zarówno w sieci internetowej, jak i poza siecią – we wspólnym dla sprawcy i ofiary środowisku szkolnym, rówieśników czy znajomych (Pyżalski, 2012). Najczęściej występującymi formami cyberprzemocy wśród młodzieży są natomiast: zastraszanie, nękanie, szantażowanie, poniżanie, podszywanie się pod kogoś oraz rozsyłanie kompromitujących zdjęć lub filmów.

Pośredni charakter relacji sprawca–ofiara obecny w cyberprzemocy związany jest również z występowaniem pewnych mechanizmów psychologicznych decydujących o specyfice tego rodzaju agresji. Jednym z nich jest tzw. efekt kabiny pilota (*cockpit effect*) – nazwany tak przez porównanie sytuacji osoby siedzącej przed ekranem telefonu lub komputera do sytuacji, w jakiej znajduje się pilot bombowca nie obserwujący wprost cierpienia ofiar nalotu bombowego (Heirman, Walrave, 2009). Brak bezpośredniego kontaktu sprawcy z ofiarą (ekran zamiast widoku reakcji emocjonalnej w ekspresji mimicznej twarzy lub w zachowaniu) znacznie utrudnia zauważenie przez niego sygnałów wywołujących empatię i współczucie. Brak dostrzeżenia takich sygnałów blokuje działanie mechanizmu hamowania agresji (*VIM – violent inhibition mechanism*) powodującego zaprzestanie stosowania przemocy ze względu na oznaki doznawanego przez ofiarę cierpienia. W efekcie przemoc elektroniczna może przyjmować dużo większe nasilenie, niż w relacji twarzą

w twarz, gdy sprawca jest w stanie zaobserwować płacz czy też smutek osoby krzywdzonej. Innymi mechanizmami związanymi ze zjawiskiem cyberprzemocy są rozproszenie odpowiedzialności oraz anonimowość. Rozproszenie odpowiedzialności w praktyce użytkowania Internetu wiąże się z wielością osób jednocześnie podejmujących tę samą aktywność w Sieci. Przy zwiększającej się liczbie użytkowników obserwujących dane zachowanie agresywne (polegające np. na słownym obrażaniu kogoś) zmniejsza się również prawdopodobieństwo zareagowania i sprzeciwienia się przemocy przez któregoś z nich, co w efekcie mogłoby spowodować jej zaprzestanie lub zmniejszenie nasilenia. Rozproszenie odpowiedzialności obecne jest również w sytuacji, gdy sprawców cyberprzemocy jest więcej. Odpowiedzialność za zachowanie agresywne (często bardziej brutalne niż w sytuacji, gdyby sprawca działał w pojedynkę) „rozmywa się” wówczas na całą grupę. Czynnikiem wzmacniającym jest tutaj również anonimowość. Przekonanie o niemożliwości zidentyfikowania konkretnego sprawcy cyberprzemocy (np. ze względu na używanie „nicka” lub posługiwanie się fałszywym kontem na portalu społecznościowym) może powodować zarówno nasilenie się zachowania agresywnego, jak i stwarzać warunki do sięgnięcia pierwszy raz po ten rodzaj przemocy przez osoby, które nie stosują jej wprost wobec rówieśników w realnym życiu.

Ostatnim z wymienionych mechanizmów związanych z cyberprzemocą jest modelowanie zachowań agresywnych. Sieć internetowa i nowoczesne narzędzia technologiczne pozwalają na niezwykle szeroki, jednoczesny, równoległy i swobodny dostęp do zamieszczanych treści. W praktyce oznacza to także znacznie łatwiejszą niż poza środowiskiem online możliwość obserwowania różnych zachowań – w tym agresywnych – innych użytkowników. Warunkami sprzyjającymi uczeniu się cyberprzemocą

cy przez obserwację i naśladownictwo są przede wszystkim: wzmocnienie zachowań przemocowych przez pozostałych użytkowników Sieci (stosujący cyberprzemoc spotyka się z sygnałami aprobaty, brak negatywnych reakcji na przejawy przemocy) oraz uzyskiwanie pozycji w grupie rówieśniczej dzięki stosowanej agresji elektronicznej.

Doświadczenie cyberprzemocy ze strony rówieśników przez młode osoby niesie ze sobą poważne konsekwencje dla ich funkcjonowania psychospołecznego. Do najważniejszych negatywnych skutków bycia ofiarą cyberbullyingu zalicza się: podwyższony poziom lęku, poczucie osamotnienia i zagrożenia, objawy depresyjne (obniżony nastrój i samoocena) w ostrej formie połączone z myślami lub tendencjami samobójczymi, podwyższony poziom frustracji i gniewu oraz alienację społeczną (Heirman, Walrave, 2009). Doświadczenie cyberprzemocy przez młodzież wydaje się również szczególnie dotkliwe z perspektywy specyfiki rozwojowej okresu adolescencji. Sieć internetowa stanowi dla wielu młodych ludzi nie tylko sposób na spędzanie wolnego czasu, źródło informacji czy rozrywki, lecz także obszar o istotnym znaczeniu społecznym, w którym zaspokajają potrzebę przynależności, szacunku i pozytywnej autoprezentacji (por. Nadkarni, Hofmann, 2012). Cyberprzemoc najbardziej uderza w samoocenę, poczucie własnej wartości oraz poczucie społecznej akceptacji przez ofiarę, które szczególnie w wieku dojrzewania silnie zależą od oceny lub nastawienia środowiska rówieśniczego (Nowakowski, Kroker, Świątek-Brzezińska, 2014).

Większość badań dotyczących negatywnych skutków cyberprzemocy u młodzieży skoncentrowana jest na analizie konsekwencji, jakie niesie ze sobą stanie się ofiarą tego rodzaju działań. Wskaźników niekorzystnego wpływu cyberprzemocy na funkcjonowanie ofiar poszukuje się na poziomie występowania objawów określonych zaburzeń (głównie lękowych i depre-

syjnych), reaktywnych zachowaniach auto-destrukcyjnych, przejawianych problemach emocjonalnych i społecznych oraz z perspektywy zakłóceń w rozwoju. Stosunkowo niewielu badaczy zwraca natomiast uwagę na problematykę postaw młodzieży – zarówno sprawców, jak i ofiar cyberprzemocy – wobec zachowań agresywnych z użyciem Internetu i nowoczesnych technologii komunikacyjnych (por. Agatston, Kowalski, Limber, 2007). Celem podjętych badań była próba uzyskania danych w tym dotychczas słabo poznanym obszarze. W badaniach skoncentrowano się na występujących u adolescentów przekonaniach odnoszących się do szkodliwości cyberprzemocy. Podjęty projekt miał za zadanie dostarczyć odpowiedzi na trzy następujące pytania badawcze: Które z form cyberprzemocy młodzież ocenia jako najbardziej dotkliwe, szkodliwe i krzywdzące? Jakie są różnice międzypłciowe w ocenie cyberprzemocy? Dlaczego dana forma cyberprzemocy uznawana jest za najbardziej szkodliwą?

Osoy badane

Badania przeprowadzono z udziałem grupy młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej z terenu województwa małopolskiego w wieku 14–17 lat. Łącznie w badaniach uczestniczyło 320 uczniów, w tym 138 dziewcząt oraz 182 chłopców. Badanie miało charakter grupowy i zostało zrealizowane na terenie placówek oświatowych uczestników badań.

Metody i narzędzia badawcze

Oceny szkodliwości cyberprzemocy przez młodzież dokonano przy użyciu zmodyfikowanej ankiety do pomiaru cyberprzemocy z perspektywy sprawcy/ofiary autorstwa Krzysztofa Nowakowskiego, Natalii Kroker i Beaty Świątek-Brzezińskiej (2014). W zastosowanym narzędziu cyberprzemoc ujmowana jest za pomocą następującej listy zachowań będących behawioralnymi wskaź-

nikami występowania agresji z wykorzystaniem Internetu i nowoczesnych technologii informacyjnych:

- 1) włamanie się na cudze konto;
- 2) groźby przez Internet;
- 3) wysyłanie/odbieranie niechcianych plików/zdjęć;
- 4) umieszczenie w Sieci zdjęcia lub filmu kogoś bez jego zgody;
- 5) podszywanie się pod kogoś;
- 6) wyśmiewanie;
- 7) założenie fikcyjnego konta, które w jakiś sposób ośmiesza bądź rani drugą osobę;
- 8) rozpowszechnianie plików lub programów uszkadzających komputer;
- 9) złośliwe komentarze pod adresem innych użytkowników.

Zadaniem osób badanych było dokonanie wyboru tej formy przemocy elektronicznej z przedstawionej listy, która jest uważana za najbardziej dotkliwą. Badani mieli również za zadanie odpowiedzieć na pytanie otwarte dotyczące uzasadnienia swojego wyboru. Czas wypełniania ankiety wynosił średnio 15 minut.

Wyniki

Najbardziej dotkliwą formą cyberprzemocy w opinii uczestników badań okazało się wykorzystywanie sieci internetowej do wyśmiewania i ośmieszania innych użytkowników (21% wszystkich wskazań). Pozostałymi, często wymienianymi krzywdzącymi formami agresji elektronicznej, były ponadto założenie fikcyjnego, ośmieszającego konta (11% wskazań) oraz włamanie na cudze konto (10% wskazań). Pomiedzy oceną dotkliwości pozostałych rodzajów cyberprzemocy nie zanotowano znaczących różnic. Natomiast jako najmniej dotkliwy rodzaj agresji elektronicznej badani podali otrzymywanie niechcianych zdjęć, plików lub e-maili (1% wskazań). Znacząca część spośród ankietowanych uczniów (40%) nie oceniła żadnego z wymienionych wskaźników cyberprzemocy jako dotkliwego.

Kolejnym krokiem opracowywania otrzymanych danych była analiza oceny dotkliwości podanych form cyberprzemocy z perspektywy różnic międzypłciowych. Uzyskane wyniki nie wskazują na występowanie różnic pomiędzy badanymi dziewczętami i chłopcami w zakresie oceny najbardziej dotkliwej formy cyberprzemocy. W obydwu grupach zachowaniem uznawanym za najbardziej szkodliwe i krzywdzące okazało się wyśmiewanie innych za pośrednictwem Internetu. Natomiast pewne różnice związane z płcią osób badanych zanotowano na poziomie form cyberprzemocy najrzadziej wskazywanych jako dotkliwe. Poza otrzymywaniem niechcianych materiałów, które było sporadycznie wymieniane w obydwu grupach (dziewczęta – 2%, chłopcy – 1%), w grupie dziewcząt za takie uznawano otrzymywanie plików lub programów uszkadzających komputer (4% wskazań), zaś w grupie chłopców umieszczenie w Sieci zdjęć lub filmów bez zgody użytkowników (5% wskazań). Ponadto różnice międzypłciowe wystąpiły w grupie badanych, którzy nie dokonali żadnej oceny szkodliwości cyberprzemocy. Ankietowani chłopcy zdecydowanie częściej (30%) niż dziewczęta (11%) nie wskazywali żadnego z podanych rodzajów cyberprzemocy jako dotkliwego.

Rozkład ocen dotyczących szkodliwości cyberprzemocy z uwzględnieniem podziału na płeć ankietowanych uczniów przedstawia tabela 1.

Na ostatnim etapie poddano analizie jakościowej odpowiedzi ankietowanych na pytanie otwarte dotyczące przyczyn szkodliwości cyberprzemocy. Uzyskane odpowiedzi zostały pogrupowane w kategorie wyróżnione na podstawie podobieństwa semantycznego. W ten sposób otrzymano siedem podstawowych kategorii oddających przekonania, opinie osób badanych odnośnie przyczyn krzywdzącego charakteru agresji z użyciem Internetu i mediów elektronicznych. Wyłoniono zatem następujące kategorie:

Tabela 1. Formy cyberprzemocy oceniane jako najbardziej dotkliwe z uwzględnieniem różnic międzyplciowych

Forma cyberprzemocy	Oceniana jako najbardziej dotkliwa forma cyberprzemocy	
	dziewczęta (N=138)	chłopcy (N=182)
włamanie na konto	8%	10%
groźby przez Internet	7%	9%
odbieranie niechcianych plików/zdjęć	2%	1%
umieszczenie w Sieci zdjęcia lub filmu bez zgody	12%	5%
podszycie się	9%	7%
wyśmiewanie	29%	14%
założenie fikcyjnego, ośmieszającego konta	12%	8%
otrzymywanie plików lub programów uszkadzających komputer	4%	7%
złośliwe komentarze	6%	9%

Źródło: badania własne.

KRZYWDA PSYCHICZNA – kategoria zawiera odpowiedzi podkreślające negatywny wpływ doświadczania cyberprzemocy na funkcjonowanie psychiczne ofiary; badani wskazywali na niekorzystne konsekwencje tego typu agresji dla samooceny, poczucia własnej wartości, równowagi emocjonalnej oraz dobrostanu psychicznego ofiary; pojawiały się również odpowiedzi podkreślające związek pomiędzy doznawaniem cyberprzemocy a objawami zaburzeń lękowych, nastroju czy też zachowaniami autodestrukcyjnymi. Przykładowe odpowiedzi ankietowanych nastolatków należące do tej kategorii to: „bo niszczy psychikę”, „jest to bardzo przykre dla tej osoby”, „może doprowadzić do depresji lub nawet samobójstwa”, „ludzie są podatni na krytykowanie i martwią się”, „człowiek się po prostu boi”, „wrażliwe osoby naprawdę mogłyby się tym przejąć”, „odbiera pewność siebie wyśmiewanej osobie, rani ją”.

ODRZUCENIE SPOŁECZNE – w tej kategorii znalazły się odpowiedzi wskazujące na szkody w funkcjonowaniu społecznym ofiary spowodowane przez doświadczanie aktów cyberprzemocy; badani uzasadniali dotkliwość cyberprzemocy w kontekście obniżenia lub utraty pozycji w grupie rówieśniczej, publicznego charakteru bycia krzywdzonym oraz trudności w zmianie wytworzonego w Internecie, a odbieranego przez

otoczenie społeczne również poza Siecią, negatywnego obrazu danej osoby. Przykładowymi odpowiedziami badanych z tej kategorii są: „ciężko jest się potem wszystkim tłumaczyć, że to nie ty zrobiłeś”, „złośliwe komentarze umieszczone w sieci, do których dostęp ma cała społeczność, to upokarza i boli najbardziej”, „osoba, która nic nie zrobiła, może być wyzywana najpierw z jednej strony, a potem przez większą grupę”.

NARUSZENIE DÓBR OSOBISTYCH – kategoria obejmuje odpowiedzi, w których badani oceniali dotkliwość agresji elektronicznej z uwagi na naruszenie prywatności, dostęp i wykorzystanie osobistych danych oraz informacji a także utratę dobrego imienia. Przykładowe wypowiedzi osób badanych należące do tej grupy: „bo ktoś może znaleźć jakieś prywatne informacje”, „narusza to moją godność i prywatność”, „można przeczytać prywatne korespondencje i zobaczyć rzeczy, o których byśmy się normalnie nie dowiedzieli”, „może spowodować utratę wszystkich kont, jakie założyliśmy w Internecie; wiąże to się z podszywaniem się, grożeniem pod moją nazwą”.

STRATY MATERIALNE/FINANSOWE – wypowiedzi należące do tej kategorii odnoszą się do konsekwencji materialnych oraz ponoszenia kosztów związanych np. z naprawą komputera zainfekowanego przez

złośliwe oprogramowanie. Badani podawali odpowiedzi z tej grupy przeważnie przy zaznaczaniu pozycji „otrzymywanie plików lub programów uszkodzających komputer” jako najbardziej szkodliwej formy agresji elektronicznej. Przykładowe odpowiedzi zaliczone do kategorii: „wirus może nieodwracalnie uszkodzić ważne pliki na komputerze”, „komputer zawiera ważne pliki (koszty)”.

ODWOŁANIE SIĘ DO NORM – decydujące dla przypisania odpowiedzi badanego do tej kategorii było uznanie cyberprzemocy jako zjawiska szkodliwego z perspektywy łamania norm prawnych czy zasad etycznych/moralnych. Wypowiedzi badanych odwołujące się do norm to np.: „Kiedy ktoś coś zrobi na tym koncie, podejrzania padają na ciebie”, „jest to karalne”, „hakerstwo – jest to poważne przestępstwo”.

TRWAŁOŚĆ WYRZĄDZONEJ SZKODY – kategorię utworzyły odpowiedzi ankietowanych wskazujące, że szkodliwość rówieśniczej agresji elektronicznej wiąże się z jej typowymi cechami, takimi jak: trwałość, kopiowalność, nieusuwalność oraz szeroki dostęp. W ocenie tej grupy badanych to właśnie nośnik, jakim jest Internet oraz nowoczesne technologie powoduje, że doznana w wyniku cyberprzemocy krzywda jest bardziej długotrwała i dotkliwa niż jej doświadczenie „w realu”. Do przykładowych wypowiedzi tworzących tę kategorię należą: „zdjęcia wrzuconego do Internetu nie można usunąć”, „to co zostaje umieszczone raz w Internecie, zawsze będzie po nim krążyć”, „przykre słowa zostają w Internecie na zawsze”.

ODPOWIEDZI UNIKOWE, PROWOKACYJNE i INNE – w skład ostatniej kategorii weszły odpowiedzi nie ujęte w żadnej z wcześniej wymienionych grup, nie zawierające uzasadnienia szkodliwości cyberprzemocy (np. „bo tak”, „bo tak jest”) oraz wyrażające opór i prowokacyjny stosunek do przeprowadzanego badania.

Wyróżnione kategorie uszeregowano pod względem liczebności odpowiedzi badanych

zaliczanych do każdej z nich. Według największej grupy ankietowanych dotkliwość cyberprzemocy wiąże się z negatywnymi skutkami, jakie powoduje ona w psychicznym i emocjonalnym funkcjonowaniu ofiary (kategoria „krzywda psychiczna” występowała w 28% wszystkich wypowiedzi badanych). Wynik ten zanotowano również niezależnie od płci uczestników w obydwu grupach – odpowiednio: 35% w grupie dziewcząt i 22% w grupie chłopców. Drugą pod względem częstości występowania kategorią odpowiedzi na pytanie otwarte dotyczące przyczyn szkodliwości cyberprzemocy było odrzucenie społeczne, wybierane przez 11% ogółu ankietowanych. W tym przypadku płęć uczestników badań różnicowała jednak nieco wyniki (19% wypowiedzi w grupie uczennic i jedynie 4% w grupie uczniów). Z kolei najrzadziej podawanym uzasadnieniem dotkliwości cyberprzemocy było ponoszenie strat materialnych oraz finansowych w wyniku uszkodzenia komputera i utraty danych, a także naruszanie norm prawnych czy etycznych (obydwie kategorie pojawiły się w 4% wypowiedzi wszystkich badanych). Do kategorii odpowiedzi unikowych i prowokacyjnych zakwalifikowano 18% wypowiedzi ogółu ankietowanych.

Dyskusja wyników

Otrzymane dane wskazują, że młodzież ocenia szkodliwość cyberprzemocy, biorąc przede wszystkim pod uwagę jej negatywne następstwa dla funkcjonowania psychicznego oraz społecznego ofiar. Niezależnie od płci nastoletni użytkownicy Internetu i nowoczesnych technologii komunikacyjnych deklarują również, że przemoc polegająca na wyśmiewaniu, poniżaniu i obrażaniu innych za pośrednictwem Sieci stanowi najbardziej krzywdzącą formę agresji rówieśniczej. Częstość występowania tego typu poglądów wydaje się świadczyć o tym, że młode osoby zdają sobie sprawę z cierpienia ofiary i są w stanie postawić się w sytuacji rówieśnika

doświadczającego cyberprzemocy. Przeprowadzone badania nie rozstrzygają, czy przyjęcie takiej empatycznej perspektywy wiąże się z wcześniejszym doznawaniem szkód w wyniku osobistego zetknięcia się z przejawami agresji elektronicznej. Nie dają również odpowiedzi na pytanie, czy zdawanie sobie sprawy z krzywdzących emocjonalnych lub społecznych konsekwencji cyberprzemocy jest czynnikiem różnicującym młode osoby sporadycznie zamieszczone w Sieci złośliwy komentarz od nastolatków regularnie dręczących w ten sposób rówieśników. Poznanie charakteru tych zależności wydaje się interesującym kierunkiem przyszłych analiz.

Podjęte badania pozwoliły na wstępne rozpoznanie obszaru badawczego, jakim są przekonania młodzieży dotyczące szkodliwości zjawiska cyberprzemocy. Postawa wobec przemocy (której elementem są przekonania) należy do czynników odgrywających istotną rolę w podejmowaniu lub hamowaniu zachowań agresywnych, również w odniesieniu do tych przejawianych w postaci elektronicznej. W kontekście dalszych badań warto przyjrzeć się czynnikom, które mogą wpływać na prezentowane poglądy dotyczące szkodliwości cyberprzemocy. Być może takie zmienne jak agresywność, poziom empatii, poziom lęku, perspektywa sprawca-ofiara (por. Cuadrado-Gordillo, Fernández-Antelo, 2016) czy też rodzaj lub nasilenie aktów agresji będą różnicować oceny i postawy młodzieży wobec przemocy elektronicznej.

W przeprowadzonych badaniach stosunkowo liczna okazała się grupa młodych osób, które nie wskazywały żadnego z podawanych rodzajów cyberprzemocy jako najbardziej dotkliwego oraz podawały zdawkowe, unikowe lub prowokacyjne odpowiedzi. W tej grupie znaleźli się również ankietowani nie podający uzasadnienia swojego wyboru dotyczącego zachowania agresywnego o najwyższym stopniu szkodliwości. Z perspektywy przyszłych badań warto się zastanowić, czy taki efekt wynika z przekonania o niewielkiej dotkliwości cyberprzemocy, traktowania jej jako zjawiska powszechnego i „normalnego”, braku sprecyzowanych przekonań i postaw wobec cyberprzemocy czy też z młodzieńczego negatywizmu objawiającego się oporem wobec zadawanych pytań oraz ankietujących dorosłych?

Uzyskane w podjętych badaniach wyniki pozwalają na spojrzenie na zagadnienie występowania cyberprzemocy wśród młodzieży z ich własnej perspektywy. Wyróżnione – spośród przyczyn szkodliwości cyberprzemocy podawanych przez uczestników badań – kategorie mogą znaleźć potencjalne zastosowanie przy konstruowaniu odpowiednio dopasowanych programów i scenariuszy zajęć profilaktycznych. Wydaje się, że programy tego typu, uwzględniające punkt widzenia, oceny i przekonania młodzieży, lepiej, niż tradycyjna psychoedukacja, trafią do tej grupy docelowej, przez co będą bardziej skuteczne w przeciwdziałaniu rówieśniczej agresji elektronicznej.

Bibliografia

- Agatston, P., Kowalski, R., Limber, S. (2007). Students' perspective on cyberbullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 59–60.
- Cuadrado-Gordillo, I., Fernández-Antelo, I. (2016). Adolescents' perception of the characterizing dimensions of cyberbullying: Differentiation between bullies' and victims' perceptions. *Computers in Human Behavior, 55*, 653–663.
- David-Ferdon, C., Feldman, M.H. (2007). Electronic Media, Violence and Adolescents: An Emerging Public Health Problem. *Journal of Adolescent Health, 41*, S1–S5.
- Dooley, J.J., Pyżalski, J., Cross D. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying: A Theoretical and Conceptual Review. *Journal of Psychology, 217*(4), 182–188.

- Heirman, W., Walrave, M. (2009). Skutki cyberbullyingu – oskarżenie czy obrona technologii? *Dziecko Krzywdzone. Teoria – Badania – Praktyka*, 1(26), 27–46.
- Nadkarni, A., Hofmann, S. (2012). Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences*, 52, 243–249.
- Nowakowski, K., Kroker, N., Świątek-Brzezińska, B. (2014). Cyberprzemoc w gimnazjum. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 9(534), 46–50.
- Pyżalski, J. (2012). *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Wojtasik, Ł. (2009). Przemoc rówieśnicza z użyciem mediów elektronicznych – wprowadzenie do problematyki. *Dziecko Krzywdzone. Teoria – Badania – Praktyka*, 1(26), 7–11.

THE HARMFULNESS OF CYBERBULLYING AS SEEN BY YOUTH

Abstract

Studies on cyberbullying have significant place in the research field on contemporary threats among the youth. User's anonymity, diffusion of responsibility and modeling aggressive behaviors are the key characteristics of cyberbullying. Data indicate negative consequences of being a victim of cyber violence in adolescents. However, research on the youths' attitudes towards cyberbullying is in a minority. The aim of the study was to discover the beliefs and opinions of the youth on the harmfulness of cyberbullying. A double-perspective survey was used to measure cyberbullying. Besides this, gender differences were considered one of the analyzed variables. Being laughed by other Internet users was seen as the most painful by the adolescents who took part in the study. This effect occurred in both male and female groups of respondents. The explanation for the harmfulness of cyberbullying mentioned most often was the psychological damage and social rejection experienced by the victims of cyber violence. The study makes it possible to perceive electronic violence among the youth from the perspective of their attitudes towards it. What's more, exploratory nature of the current study allows indicating further directions as well as recommendations for further research expanding the issue of cyberbullying.

Key words: cyber violence, electronic violence, cyberbullying